

GENEZA MEMORANDULUI ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA ȘI UNGARIA

SANDA MARIA BUTA

Urmărind principalele momente ale mișcării memorandiste pe baza unor date reale, a unor izvoare necunoscute sau inadecvat interpretate, sperăm să clarificăm unele incertitudini privind poziția lui Aurel Mureșianu față de problema Memorandului într-un anumit moment, dinamica orientării sale pe parcursul unui deceniu și mai ales problema genezei Memorandului atât de controversată.

Ideea alcătuirii unui memoriu „asupra întregii cauze“ a românilor din Transilvania apăruse în primăvara anului 1870. Ion Rațiu plănuise împreună cu Ilie Măcelaru și Petre Manu întocmirea unui memoriu adresat opiniei publice din țară și străinătate, Camerei deputaților și Împăratului, căruia să-i fie înaintat printr-o delegație de „vreo 12 inși“.

Memoriul urma să fie întocmit pînă la sfîrșitul lunii iunie de către Iosif Hodoș și tradus în limba germană de Iosif Gall¹. În 2 decembrie 1870 Al. Roman îi scria din Vacz lui George Pop de Băsești: „Memorandul asupra întregii noastre cauze este gata. Se va tipări acugi în mai multe limbi. Se va da Camerei. Se va da Împăratului...“².

Includerea printre destinatari a Camerei deputaților deosebește fundamental acest memoriu de ideea ce se va impune la jumătatea deceniului următor și care va însemna un important pas înainte prin faptul că Memorandul urma să-i fie adresat direct împăratului, ignorîndu-se guvernul de la Budapesta — ceea ce era sinonim cu o declarație de nerecunoaștere, un act de sfidare a regimului ce le fusese impus românilor. În 1870 nici un memoriu n-a fost însă înaintat curții de la Viena soarta lui rămînînd necunoscută. Ideea se păstrează însă vie și se va materializa prin Memorialul din 1882.

Conferința națională din 1881 hotărăște alcătuirea unui memoriu cuprinzător care să analizeze cu competență situația românilor din monarhia austro-ungară sub toate aspectele și căruia să i se asigure „cea mai extinsă publicitate“³. Memorialul întocmit de George Barițiu a fost tipărit

¹ V. Netea, *Antecedentele Memorandului — Două scrisori ale lui I. Rațiu din 1866 și 1870*, în „Revista istorică română“, Anul XI-XII (1941-1942), p. 378-379.

² S. Polverejan, N. Cordos, *Mișcarea memorandistă în documente*, Ed. Dacia, Cluj, 1973, p. 28.

³ T. V. Păcățianu, *Cartea de Aur — sau luptele politice naționale ale românilor sub coroana ungară*, vol. VII, Sibiu, 1913, p. 32.

la Sibiu în 4 limbi — română, maghiară, franceză și germană — și a avut un ecou favorabil în presă și opinia publică europeană, care l-a considerat un document serios și convingător. Memorialul lui Barițiu este considerat un precursor al Memorandului⁴, dar așa cum afirma Aurel Mureșianu „Conferința de la 1881 nici pomenire n-a făcut despre un memoriu la Coroană, ci a decis a se compune un memorandum numai pentru publicitate”.⁵ Raportul Comitetului central, prezentat de Anașia Trombițaș la cea de-a II-a Conferință națională a P.N.R. întrunită la Sibiu în 1–3 iunie 1884, se ocupă pe larg și apreciază ca un real succes ecoul stîrnit de Memorial⁶, iar V. Babeș în discursul său constată că „Începe Europa a vedea, i-am deschis noi ochii și îi vom mai deschide și va vedea și va cunoaște tot mai bine ce se întîmplă la noi și-și va forma judecata sa...”.⁷ Cit de importantă era considerată această problemă se vede din faptul că este cuprinsă în proiectul de rezoluție al conferinței, votat în unanimitate.⁸

Noul Comitet Central, format din 12 membri, își va ține prima ședință în 3 iunie 1884, cînd, dînd curs mandatului primit din partea Conferinței, decide întocmirea unui memoriu. Procesul verbal al acestei ședințe nu s-a păstrat dar scrisoarea-circulară adresată de G. Barițiu membrilor Comitetului Central al P.N.R. în 26 noiembrie 1885 dă informații lămuritoare. Astfel, la p. 3 George Barițiu spune : „După literă, în spiritul concludului de sub p. 6 din ședința II a Conferinței din iunie a.t. Comitetul fiind obligat «a face tot ce va afla de lipsă și de folos pentru apărarea cauzei române naționale și luminarea opiniei publice în țară și în străinătate» în ședința sa plenară I din 3 iunie, p. 4 a decis a se compune un memorandum, însă strict politic, destinat pentru factorii politici neromâni, cu termen pînă în septembrie 1884, iară elaborarea acelu act politic s-a congresut domnului Vinc. Babeș. După ce proiectul acesta în alte două ședințe din septembrie și noembrie întîmpinase mari dificultăți, el a rămas pînă în ziua de astăzi nerealizat. Compunerea noului memorandum se votase în ședința plenară de 12 membri ; deci eu cred că și reasumarea s-ar cuveni să se întîmple tot prin votul tuturor membrilor comitetului...”.⁹

Din același document aflăm că „...după retragerea definitivă, categorică a d-lui P. Cosma din Comitet, acesta în ședința sa din 24 septembrie a.t. au ales de membru actual pe dl. Dr. Aurel Mureșianu de la Brașov”.

În raportul Comitetului Central prezentat la cea de-a 3-a Conferință națională din 1887, Coriolan Brediceanu, referindu-se la alegerea lui Aurel Mureșianu ca membru al Comitetului Central în ședința din 24 septembrie 1884, afirmă că : „...se mai ia de nou în discuțiune proiectul

⁴ L. Maior, *Le memorial de 1882 et son echo en Europe*, p. 295.

⁵ „Gazeta Transilvaniei” din 13 Febr. 1892 ; Arhiva Mureșenilor, Brașov, doc. nr. 12385.

⁶ T. V. Păcățianu, *op. cit.* p. 157-158.

⁷ *Ibidem*, p. 186.

⁸ *Ibidem*, p. 200.

⁹ S. Polverejan, N. Cordoș, *op. cit.* p. 99-102.

unui alt memorand curat politic“, iar în ședința din 16 noiembrie 1884, „...s-a relevat adecă din nou chestiunea memorandului...¹⁰ fără însă a se lua vreo hotărîre.

Nerealizarea memoriului este astfel justificată : „...de o parte chestiunea oportunității iar de alta greutatea de-a se afla omul care să dispună de timp mult liber ca să se supună la o lucrare atît de importantă din natura sa“¹¹. Tot raportul Comitetului Central dă informația că se făcuse în acest sens recomandarea foi „Romänische Revue“ redactată de Dr. Cornel Diaconovici.

Coriolan Brediceanu vorbește despre „chestiunea oportunității“. Nu este exclus ca impasul să fi survenit ca urmare a părerilor diferite privind destinația memoriului. La ședința din 16 noiembrie 1884 a participat și Aurel Mureșianu¹² care în ianuarie 1885 va susține în „Gazeta Transilvaniei“ ca memorandul să-i fie adresat direct Împăratului.

Necesitatea unei corecte informări a monarhului asupra situației românilor din Transilvania și Țara Ungurească o semnalase Aurel Mureșianu încă în 1883 în urma cunoscutelor replici-mustrări pe care le adresase Împăratul la Seghedin mitropoliților români.

Într-un articol publicat la 9/17 octombrie 1883¹³ directorul „Gazetei“ susținea că atitudinea Împăratului față de români își găsește explicația în practica guvernanților maghiari de-ai prezenta acestuia o imagine eronată, prin calomnierea sistematică a românilor. „Chestiunea că în ce mod știu românii împreună datorii ce le au către tron și patrie cu ceea ce datoresc religiei și naționalității lor, n-o putea rezolva Majestatea Sa mai înainte de-a lua informațiuni de la consilierii săi și în cazul de față, din nenorocire, informațiile ce le-a primit au fost sinistre pentru noi, și o spunem în conștiința nevinovăției noastre — cu totul eronate... Era un timp cînd era altfel informat și cînd la asemenea ocazii nu avea decît cuvinte de laudă pentru «întotdeauna lealul și credinciosul popor român»... Atunci erau alți consilieri. Atunci se puteau românii folosi de limba maternă și totodată nu încetau a fi fideli cetățeni ai statului. Azi cel ce apără cu zel limba și naționalitatea sa este declarat de «vrăjmaș al statului» și este acuzat de acte de infidelitate dacă se folosește de dreptul ce i-l dă legea și protestează împotriva încălcării ei făcută în detrimentul naționalității“. Iar în încheiere afirmă cu deplina convingere, „Desigur că Majestatea Sa nu cunoaște durerile și suferințele noastre... va sosi și acea zi mult dorită cînd capul statului va afla adevărul despre purtarea românilor din Transilvania și Țara Ungurească și cînd se va convinge că aceeași credință ce ne leagă de naționalitatea noastră ne alipesc și de patrie și de Domnitorul nostru.“

Ideile cuprinse în acest articol se vor regăsi în motivația hotărîrii conferinței naționale din 1887 de-a se întocmi un memoriu informativ destinat Coroanei. Este adevărat că în 1883 Aurel Mureșianu nu formu-

¹⁰ T. V. Păcățianu, *op. cit.*, p. 327.

¹¹ *Ibidem*, p. 328.

¹² V. Netea, *Istoria Memorandului românilor din Transilvania și Banat*, Buc., 1947, p. 41.

¹³ „Gazeta Transilvaniei“ din 9/17 oct. 1883, nr. 117.

lează explicit modul în care monarhul va fi informat asupra situației reale a românilor transilvăneni. Dar o va face un an și jumătate mai târziu. „Ideea de-a ne adresa noi românii asupra a male informato ad melium informandum principem... a fost discutată mai întâi în coloanele «Gazetei Transilvaniei» la începutul anului 1885 în 12 articoli intitulați «Românii, tronul și opinia publică». Organul nostru a examinat cu deamănuntul și din toate punctele de vedere ideea unei eventuale adresări la capul statului și a desfășurat un program bine precizat în această chestiune pe temeiul politicii noastre naționale opoziționale“¹⁴.

Inițierea campaniei de presă, în susținerea ideii unui memorandum la Coroană, confirmă aprecierea lui Octavian Goga că Aurel Mureșianu „...nu era comentatorul care vine din urmă ci la cele mai multe ocazii, autorul gândului inițial“.¹⁵

În primul articol, din acest ciclu publicat în cursul lunii ianuarie 1885, făcînd o analiză a situației românilor din statul maghiar Aurel Mureșianu spune: „Pe fiecare zi trebuie să auzim tînguirea: suntem asupriți și maltratați, limba și naționalitatea noastră este prigonită, țaranul nostru este nedreptățit, i se vinde moșia părintească cu toba pentru că nu mai are de unde plăti dările cele nesuportabile, organele administrative nu se sfiesc de-a călca chiar și legea ungurească numai ca să poată împiedica mai tare dezvoltarea noastră economică și națională. Este o nenorocire că lumea, în cea mai mare parte, ne judecă altfel decît suntem, ne atribuie alte scopuri decît avem și ne crede mulțumiți, cînd noi gemem/sub un regim arbitrar, pe care nu-l dorim nici celui mai crîncen dușman al nostru. Dar cea mai mare nenorocire este că însuși tronul e azi rău informat despre poporul român, despre dorințele sale și nu cunoaște maltrătarile și asupririle ce trebuie să le îndurăm azi din cauză că nu voim să renunțăm la limba și naționalitatea noastră“.¹⁶

În celelalte articole prezintă documentat luptele românilor din ultima vreme, ajungînd la convingerea că toate încercările de a-și crea o situație mai bună s-au lovit de cerbicia maghiarilor care n-au lăsat niciodată ca cererile îndreptățite ale românilor să străbată pînă la tron. În ultimul articol, o sinteză a celor anterioare, după ce-și exprimă concepția privind rolul monarhului, cere intervenția românilor la Coroană prin prezentarea unei mari petiții. „În statele constituționale există maxima că regele domnește, nu ne guvernează. Ea indică pe de-o parte responsabilitatea miniștrilor, iar pe de altă parte arată că Domnitorul stă mai presus de agitațiile dintre partide, că inviolabilitatea și majestatea sa constituie forul cel mai înalt de imparțialitate în organismul statului, care dacă se ivește vrun pericol în dezvoltarea acestui organism poate să-l oprească prin mijloace legale. În starea amenințată în care ne aflăm, respinși și prigonți pe toate terenurile vieții publice, mereu insultați chiar pentru simțămintele noastre pentru limbă și naționalitate, lipsiți de mijlocul de-a ne reprezenta și apăra cu oarecare succes interesele naționale, culturale și economice, nu ne-a mai rămas altă cale spre a aduce la cunoștința

¹⁴ *Ibidem*, din 20 mai 1892, nr. 65.

¹⁵ O. Goga, *Un gazetar de lege veche*, în „Țara noastră“, an VII, nr. 22, 1926.

¹⁶ „Gazeta Transilvaniei“ din 3/5 ian. 1885, nr. 2.

tronului durerile și gravaminele noastre decât calea petițiunei la Coroană. Să pregătim marea petițiune la Coroana.“¹⁷

Cele 12 articole au avut la vremea apariției lor un puternic ecou în inimile românilor din monarhia austro-ungară. Scrise cu un deosebit talent, purtând amprenta unei vaste culturi juridice și filozofice ele prezintă situația românilor ardeleni sub aspect social, politic, economic și cultural argumentînd temeinic necesitatea noului act.

În 1892 într-un alt ciclu de articole „La situațiune“ Aurel Mureșianu scria „Au trecut 2 ani pînă în vara lui 1887 și ideea fusese dată uitării. Comitetul Central nu s-a ocupat de ea și prin urmare nici zierele n-au discutat-o în ajunul întrunirii“.¹⁸ Comitetul Central nici nu mai avea cum să se ocupe de această problemă, fiind aproape inexistent.

Pînă în februarie 1885 ținuse 5 ședințe¹⁹ dar în următorii doi ani n-a mai putut ține nici o ședință plenară. Prin decesul lui Visarion Roman (11 mai 1885) și Anania Trombitas (22 martie 1886) se redusese comitetul doar la 4 membri interni care singuri nu-și puteau asuma responsabilitățile. Cu atît mai puțin o puteau face după demisia lui Nic. Cristea, Aurel Mureșianu (21 decembrie 1886) și Ion Popescu (20 decembrie 1886) cînd numărul membrilor interni se reduce la doi. Ori George Barițiu își exprimase opinia că întrucît „compunerea noului memorandum se votase în ședința plenară de 12 membri... reasumarea s-ar cuveni să se întîmple tot prin votul tuturor membrilor comitetului“.

Ultima ședință care luase în discuție problema Memorandului fusese deci cea din 16 noiembrie 1884. Iar ce fel de memoriu urma să fie și cui să se adreseze, stabilise Comitetul Central la 3 iunie 1884 — un memoriu curat politic destinat politicienilor neromâni din patrie și străinătate. În articolele sale Aurel Mureșianu pledase însă pentru un memoriu adresat Coroanei. În sensul acesta se va pune problema în forul suprem politic al românilor, pentru prima dată în 1887. Îl cităm din nou pe Aurel Mureșianu „... acea idee a răsărit deodată în comisiunea de 30 a Conferinței naționale din 1887 în formă de propunere din partea unui membru al ei“.²⁰ Din această Comisiune făcea parte și Aurel Mureșianu care a susținut cu tărie întocmirea Memorandului și înaintarea lui la Coroană printr-o deputațiune numeroasă. Faptul este consemnat într-o scrisoare a preotului Ioan Popanu din Figa care mărturisește „...m-am entuziasmat cînd am auzit pe mult on. domn Dr. Aurel Mureșianu făcînd propunere ca sute de indivizi să ducă memoriul la Coroană“.²¹

Comisiunea de 30 a Conferinței naționale din 7—9 mai 1887, în urma unor dezbateri foarte animate desfășurate pe parcursul a două zile a decis asupra atitudinii pe care trebuie să o aibă românii ardeleni față de alegerile dietale. Este analizată situația românilor din imperiu în toate secțiile vieții lor și se constată o accentuare a tendințelor de prigonire, de

¹⁷ *Ibidem*, din 17/29 ian. 1885, nr. 13.

¹⁸ *Ibidem*, nr. 63 din 18 martie 1892.

¹⁹ S. Polverejan, N. Cordoș, *op. cit.*, p. 100.

²⁰ „Gazeta Transilvaniei“ nr. 65 din 20 martie 1892.

²¹ E. Micu, *Contribuțiuni la istoricul Memorandului*, în „Gazeta juridică a Transilvaniei“, Brașov 1947, p. 12.

distrugere politică, morală și națională. Comisiunea ajunge la concluzia că singurul mijloc legal de apărare rămâne rezistența pasivă. Prezentînd raportul Comisiunii, Vinc. Babeș, după ce prezintă motivele care-i determină pe români să adopte tactica pasivistă, spune : „Aici s-a făcut propunerea primită în unanimitate ca în prima linie Comitetul nostru electoral să desfășoare toate momentele care ne-au silit să adoptăm această expusă atitudine într-un memorial către tron, cu scopul de-a arăta că noi nu de bunăvoie nici din capriciu, nu de plăcere ci din pură necesitate am adoptat pasiivitatea și că purcezînd astfel nu am avut în vedere interesul special al românilor, ci interesul patriei întregi“. ²²

Deci pentru prima dată propunerea pentru un memoriu adresat Coroanei se face în aceasta Comisiune de 30 și este prezentată Conferinței în proiectul de concluzii. La punctul 1 acesta prevedea a se susține în continuare programul partidului adoptat la 1881 și respectiv 1884. Punctele 2 și 3 se referă la atitudinea față de alegerile dietale, care va fi de pasiivitate absolută pentru Transilvania. În ceea ce-i privește pe românii din părțile ungurești și bănățene, conferința enunță și pentru aceștia neparticiparea la alegeri și la mișcarea electorală pentru dietă, cu excepția acelor cercuri electorale unde interesele partidului național cer admiterea de candidaturi. Iar la punctul 4 proiectul de concluz. stipulează : „Această atitudine recomandată de Conferința poporului român și cu motivele ei exact și special expuse și explicate printr-un memoriu în numele acestei conferințe, prin mijlocirea unei deputațiuni, să se aducă la preainalta cunoștință a Coroanei, în scopul de a fi apreciată cum merită ea și nu cum o denunță contrarii“. ²³ Este ales un Comitet Central format din 11 membri din care făcea parte și Aurel Mureșianu. Comitetul Central este însărcinat să execute hotărârile luate de conferință și să facă tot ce este necesar „întru apărarea cauzei române naționale și pentru luminarea opiniei publice din țară și străinătate.“ ²⁴

Conferința națională votase deci întocmirea unui memoriu informativ care să aducă la preainalta cunoștință a Coroanei adevăratele motive ale pasivismului, faptul că opoziția românilor este datorată prigonirii limbii și naționalității sale și să combată calomniile sistematice ale guvernanților maghiari care atribuiau românilor intenții subversive. Dar Conferința n-a stabilit principiile luptei de opoziție a românilor într-o expunere de motive bine precizate. Că o clarificare a principiilor era absolut necesară, apare pregnant în cea de-a 2-a ședință a Comitetului Central. Deși P.N.R. adoptase la înființare o linie politică nouă, exista încă în mișcarea națională tendința de alunecare în politica abandonată a jalbelor către împărat, care caracterizase perioada anterioară. Cînd unul dintre membrii Comitetului cere în această ședință să se facă ceea ce omisese Conferința și anume să se precizeze clar programul Memorandului, adepții politicii tradiționale pretind că Memorandul nu are nevoie de un pro-

²² T. V. Păcățeanu, *op. cit.*, p. 341.

²³ *Ibidem*, p. 343.

²⁴ *Ibidem*.

gram, fiind în sine un program și cer ca el să fie un act de închinăciune la Coroană. Alții îl vedeau ca un apel la intervenția Coroanei și se întrebau dacă este sau nu oportună înaintarea lui. Iar o a treia grupare susținea ceea ce hotărâse conferința — să fie numai un memoriu informatic, dar cereau a se stabili mai întâi o programă bine precizată.²⁵

Lipsa unei viziuni va genera divergențe în sinul Comitetului ajungându-se cu timpul să fie pusă în cauză însăși solidaritatea și unitatea partidului.

În prima sa ședință din 10 mai 1887, noul Comitet „însărcinează biroul ca în timp de o lună pînă la a doua ședință, să adune material și să prezinte un proiect de memoriu”.²⁶ Membrii Comitetului Central domiciliați în Sibiu hotărâsc ca Ion Slavici să întocmească „o schiță de memorandum scurt”.²⁷

I. Slavici o pregătește și în ședința plenară din 30—31 iulie 1887²⁸ celor 11 membri ai Comitetului li se înmînează cite un exemplar din acest concept „ca să-l studieze și să-l remită nesmintit pînă în 20 august însoțit de reflexiunile fiecăruia, după aceea se va redacta și revidea din nou, apoi se va înainta la tron”.²⁹ Dar proiectul lui I. Slavici nu va mai fi discutat în urma deciziei sale de a se retrage definitiv din Comitetul Central.³⁰

Ca urmare, în ședința Comitetului, întrunit cu ocazia serbărilor Asociației la Sibiu în 27—29 august 1887, Dr. Aurel Mureșianu și avocatul clujan Iuliu Coroianu primesc însărcinarea de-a întocmi fiecare cite un proiect de memorandum.³¹ Corespondența lui Aurel Mureșianu cu George Barițiu și Ion Rațiu cuprinde informații clare privitoare la această problemă.

Astfel, în 4 martie 1888 G. Barițiu îi scria „Înainte cu două săptămîni, venind aici on. dl. av. Iuliu Coroianu de la Cluj îmi comunică printre altele că dsa, este gata cu proiectul său de memorial destinat a se subșterne Majestății Sale Monarhul nostru, prin urmare ar fi bine ca să se convoace comitetul spre a-l asculta și a-și face el observațiunile și modificările sale, căci și așa timpul a înaintat și termenul decis de ultima ședință din august a.t. a expirat în decembrie. După o conversațiune mai mult laterală cu toți, nu am fost în stare să prevăd un termen mai probabil al convocării, mai virtos după ce știm bine că în citata ședință s-a decis ca să preparați ambii cite un proiect, prin urmare că trebuia să aștept și pe al doilea”.³²

²⁵ „Gazeta Transilvaniei” nr. 63 din 18 martie 1892.

²⁶ T. V. Păcățeanu, *op. cit.*, p. 405. S. Polverejan, N. Cordoș, *op. cit.*, p. 37.

²⁷ S. Polverejan, N. Cordoș, *op. cit.*, p. 103-106.

²⁸ *Ibidem*, p. 37.

²⁹ *Ibidem*, p. 107.

³⁰ *Ibidem*, p. 38.

³¹ A. A. Mureșianu, *Documente pentru istoria Memorandului*, în revista „Transilvania”, an 60. nr. 4-5, 1929, p. 343. V. Munteanu, *Originile Memorandului*, în „Adevărul” nr. 13654, 26 iunie 1928, S. Georgescu, *George Pop de Băsești*, p. 64.

³² A. A. Mureșianu, *op. cit.*, p. 32.

Două luni mai târziu, la 3 iunie 1888 Dr. Ion Rațiu îi expune directorului „Gazetei” concepția sa privind conținutul Memorandului, pe care-l vedea cuprinzând toate gravaminele românilor : „Dl. Barițiu îmi scrie că te-ai apucat de elaborarea Memoriului și că el crede că cel mult pînă la finele lunii curgătoare vei fi gata ; foarte bine. Io aflu de lipsă ca să publicăm cît mai curînd acel memoriu. Cred că nu vei lua în nume de rău dacă referitor la cuprinsul aceluia îți voi atrage atenția la cîteva împrejurări de la care mult depinde rezultatul favoritoriu al aceluia memorial. După părerea mea trebuie să fie cît se poate de scurt, dar să cuprindă în sine toate gravaminele noastre ; să fie în stil diplomatic, cu vorbe frumuse dar nu servile și să spună adevărul ; să combată sistemul și regimul dar nu pe națiunea maghiară ; ici colea unde nu va putea evita combaterea elementului maghiar să se restrîngă atacul la aristocrație și privilegiați căci aceștia sunt și au fost inamicii noștri neîmpăcați, pe cînd poporul lor și al secuilor au iobăgit deopotrivă cu noi”.³³ Într-o altă scrisoare, datată 8 iulie 1888 G. Barițiu îi anunță lui Aurel Mureșianu convocarea Comitetului în vederea discutării celor două proiecte de Memorand „Pînă la 15 august sper că veți fi gata și Dv. cu operatul. În orice caz, ceilalți domni, îmi scriu că multe calamități îi silesc să convină neapărat și li se pare că am întîrziat prea tare cu operatul precum și cu tipărirea separată a actelor. Se va vedea la timpul său dacă am întîrziat sau nici de cum. Deocamdată grija cea mai urgentă pe care o avem aici la Sibiu este cum să se întregască personalul Comitetului Asociațiunii Transilvane pe care dorim să ni-o apărăm de curse precum își apără cineva vederea ochilor.”³⁴

Această ședință, dintr-un motiv sau altul, se pare că nu s-a mai ținut³⁵. Proiectul lui Iuliu Coroianu, după afirmația lui G. Barițiu, la începutul anului 1888 era deja întocmit. În ceea ce-l privește pe Aurel Mureșianu, un șir de evenimente deosebite — boala și moartea lui Iacob Mureșianu (30 sept. 1887), un nou proces de presă (martie 1888), înființarea unei tipografii proprii și jubileul de 50 de ani ai „Gazetei” — îl făcuseră să întîrzie cu redactarea proiectului său, pe care îl va prezenta în ședința din 22—25 decembrie 1888.

O copie făcută de George Barițiu după procesul verbal al acestei ședințe³⁶ și cele două scrisori pe care i le adresează Aurel Mureșianu în 24 și 26 decembrie 1888³⁷, aduc date certe și lămuritoare în controversata problemă a genezei Memorandului. Întrunit sub președinția lui G. Barițiu, Comitetul permanent electoral al P.N.R., ales în 1887, deschide ce-a de-a treia sa ședință în 22 dec. 1888. În prima zi Iuliu Coroianu își „prezintă” proiectul de memoriu, dar Comitetul decide ca întîi să se citească memorialul în întreg cuprinsul său. După citirea unei părți, ședința se amînă pentru a doua zi, cînd la terminarea lecturii Iuliu Coroianu își pune proiectul la dispoziția Comitetului. „Comitetul îl redă autorului cu

³³ Casa Mureșenilor, Brașov, Arhiva Mureșenilor, doc. nr. 807.

³⁴ A. A. Mureșianu, *op. cit.* p. 34.

³⁵ S. Polverejan, N. Cordoș, *op. cit.*, p. 40.

³⁶ *Ibidem*, p. 111-113.

³⁷ *Ibidem*, p. 114-115.

acea încredințare ca luînd în considerațiune observările făcute de membrii comitetului să-l prelucre de nou și după aceea să-l primească membrii spre subscriere“. Dr. Aurel Mureșianu sosește abea în 24 dec. și-și „prezintă“ și el proiectul său. Comitetul „află că în ambele proiecte sunt depuse aceleași puncte de vedere și sunt pătrunse de ace[ea]și idee“. Dorește deci ca autorii să combine ambele lucrări așa ca din considerarea lor să rezulte „unul cît se poate de perfect“. După care, ședința se amînă pentru a doua zi (25 dec.). Ce s-a întîmplat după închiderea ședinței din 24 decembrie, aflăm din scrisorile lui Aurel Mureșianu adresate lui G. Barițiu : „...nu s-a putut stabili nici o înțelegere între mine și colegii mei, deoarece dumnealor s-au abătut cu totul de la propunerea de duminică“ (24 dec.) și au susținut a tout-prix operatul colegului meu din Cluj despre care m-am convins că se deosebește în mod esențial de vederile exprimate în lucrarea mea.“

În scrisoarea pe care Aurel Mureșianu i-o expediază lui G. Barițiu chiar în noaptea de 24 decembrie din Capus, în drum spre Brașov spune : „Încercarea de a stabili o învoială pe temeiul propunerii de a folosi ambele lucrări luînd ca bază pe a mea, n-a reușit din cauză că colegii mei s-au abătut de la această propunere și din cauză că după convingerea ce am cîștigat în urma cetirii elaboratului confratelui meu, o fuziune între amîndouă elaboretele este imposibilă. Așa dar nu rămîne alta decît să decidă Comitetul între amîndouă elaboretele și să aleagă pe acela care va fi din partea sa aflat mai corespunzător.“

Aurel Mureșianu este obligat să se reîntoarcă la Brașov și părăsește deci Sibiul în seara zilei de 24 decembrie. A doua zi, în ședința Comitetului Central Dr. V. Lucaci „raportează că dd. autori ai proiectelor de memorial s-au învoit ca Iuliu Coroianu să prelucre memorialul său conform decisului de sub p. IV al acestui protocol. Comitetul ia act despre acest raport și hotărăște a se observa întocmai.“

Pe baza hotărîrii luate de Comitet în urma raportului lui V. Lucaci, de aici înainte în atenția Comitetului va sta doar proiectul lui Iuliu Coroianu.

Tot în această ședință G. Barițiu demisionează din funcția de președinte și se retrage definitiv și din Comitet, determinat de disensiunile din sinul acestuia, de faptul că era „îmboldit, înțepat, înfruntat și neajutorat de nimeni“, cum mărturisește în corespondența cu Aurel Mureșianu³⁸.

Interimatul președinției îl preia Dr. I. Rațiu, care convoacă la Turda în 18 mai 1889 Comitetul³⁹ pentru o „dezbateră asupra acelu memorial, pentru satorirea lui definitivă“⁴⁰. Primit definitiv⁴¹, Memorandul rămîne sub forma acceptată acum pînă la următoarea ședință a Comitetului cînd „Rațiu, Pop G. [de Băsești] și Mureșianu — au avut îngrijiri

³⁸ A. A. Mureșianu, *op. cit.* p. 34.

³⁹ S. Polverejan, N. Cordoș, *op. cit.* p. 126.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 119.

⁴¹ *Ibidem*, p. 124.

pentru textul memorialului“⁴². În această ședință din 19 febr. 1890 „...Comitetul s-a pronunțat pentru așternerea Memorandului *acum*. Textul (50 coale de hîrtie scrisă !) este statorit și are să se puriseze și traducă în lb. germană la 30 martie a.c. la care zi comiteul se întrunește în ședință la Pesta, pentru a-l subscrie și a stabili modalitatea așternerei, eventual a-l și așterne“⁴³. Pînă atunci, Momorandul, aflat la Iuliu Coroianu, era pus la dispoziția fiecărui membru al comitetului să-l studieze și să facă eventuale propuneri. În ședința din 19 februarie apare problema oportunității înaintării Memorandului și este pusă de Coriolan Brediceanu. „Am abstras de la împrejurările atît interne cît și externe — care nu ne promit azi nici un rezultat bun, dar din contră, probabilă fiind o persecutare și mai aprigă și chiar o contraminare... în lipsa unei organizări peste toată linia suntem noi siguri de rezimul destul de intens al pororului ?“⁴⁴. Din aceste motive și pentru că „în împrejurările de astăzi (Coroana) este neputincioasă și nu voim să o aducem în pozițiunea a da plîngerea și cererea noastră în mîinile contelui Szapary“⁴⁵ la ședința din 30 martie 1890 de la Budapesta gruparea Mociuni—Babeș se opune înaintării imediate a Memorandului. Din cauza divergențelor de păreri nu se ia deci nici o hotărîre definitivă, fixîndu-se ca proxima ședință a Comitetului referitoare la această problemă să se țină la Cluj în 8 iunie 1890.

În urma ședinței de la Budapesta, gruparea tribunistă se hotărăște a acționa pe cont propriu într-o problemă care cerea solidarizarea tuturor românilor din Ardeal și Țara Ungurească și care ar fi trebuit să depășească animozitățile personale și interesul supremației de grup.“ Nu mai încape nici o îndoială că în cazul unei soluțiuni bune, «Tribuna» devine centrul mișcării noastre politice — îi scria Eugen Brote lui Ioan Bianu —. Dacă Curtea din Viena refuză cu orice chip primirea Memorandului, precum o vestește dl. Mocsonyi, situațiunea noastră devine foarte grea. Maghiarii triumfează, dar triumfează și Mocsonyi — Babeș, episcopii se fac și mai [puțin] timizi decît sunt și nouă nu ne mai rămîne decît să părăsim terenul“⁴⁶. În cauză erau puse însă nu orgolii personale ci însăși demnitatea poporului român.

În pregătirea acțiunii, pînă la ședința din 8 iunie 1890, trebuiau obținute informații despre „cum cugetă Curtea de la Viena asupra Memorandului, căci după părerea Curtei am trebui să ne întocmim noi modul de așternere al Memorandului.“⁴⁷ Astfel, V. Lucaciu urma să sonda terenul „pe căile sale catolice“, Eugen Brote să intre în legătură cu generalul Traian Doda, iar Iuliu Coroianu să plece la București pentru a discuta cu frunțașii politici. Ceea ce va și face la sfîrșitul lunii mai, însoțit de V. Lucaciu ducînd cu ei textul Memorandului pe care urmau să-l discute cu Mihail Kogălniceanu, Dim. Sturdza, I. C. Brătianu și să-l

⁴² *Ibidem*, p. 131-133.

⁴³ *Ibidem*, p. 129.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 131.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 141.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 133-136.

⁴⁷ *Ibidem*

arate regelui Carol I⁴⁸. Politicienii din România, luînd în calcul situația politică din Europa și mai ales din Imperiul habsburgic, sînt de părere că „nu se pare de loc că ar fi *acuma vremea*, că ați [fi] *acuma* în pozițiune de a putea face ispravă cu hîrtia cea mare“⁴⁹. Aceste sugestii temporează lucrurile, iar ședința din 8 iunie 1890 se pare că n-a mai avut loc⁵⁰. În iunie 1890 Vinc. Babeș lansează ideea ca Memorandumul „să nu se așterne Coroanei, ci să se publice cu motivarea pentru ce nu se așterne Coroanei“⁵¹. Divergențele de opinii în problema înaintării Memorandumului, îl fac pe unul dintre membrii Comitetului să propună convocarea unei Conferințe naționale căreia să i se supună această problemă. Dar, așa cum scria Aurel Mureșianu, „este o exigență neapărată a unui bun rezultat, ca această Conferință să fie bine pregătită, cel puțin cu 3 luni înainte, studiindu-se chestiunea cum se cade și informîndu-se publicul asupra ei prin organele noastre“⁵². Propunerea este respinsă considerîndu-se că nu este necesar. a se mai apela la nimeni. Și totuși același Comitet hotărăște în ședința din 11—12 sept. 1890 convocarea Conferinței naționale pentru sfîrșitul aceleiași luni. Aurel Mureșianu insistă în a cere timp pentru informarea opiniei publice asupra problemei Memorandumului „...ca să se încunjure urmările unei procederi pripite“⁵³. Nici de data aceasta cererea lui nu este luată în considerare. După cum afirma E. Brote în scrisoarea din 4 nov. 1890 adresată lui I. Bianu „Conferința din urmă a românilor trece în opinia publică de aici ca opera «Tribunei». Ea s-a și convocat și înscenat fără ajutorul Dlui Babeș și în contra voinței Dlui Mureșan de la «Gazeta»“⁵⁴.

Conferința se va ține la Sibiu în 27—28 octombrie 1890 fără a se mai face prin presă nici un fel de pregătire în privința Memorandumului. Nici în timpul sesiunii, deputații nu vor lua cunoștință de conținutul lui „...fiindcă împrejurările nu permit ca cuprinsul cel vast al memoriului să vi se comunice aici“⁵⁵.

Raportul Comitetului Central la cea de-a 4-a Conferință națională a P.N.R. este prezentat de Vasile Lucaciu⁵⁶. Comitetul analizînd situația agravată a națiunii române, constată că „se recer mijloace noi și cu mult mai eficace spre apărarea intereselor noastre naționale“. Această situație agravată a determinat Comitetul să nu procedeze la subșternerea Memorandumului fără a cere încă odată sfatul Conferinței naționale și „sollemnă promisiune de o conlucrare rezolută“.

Ca raportor al Comisiunii de 30 este ales Vinc. Babeș care, vorbind despre punctul 4 al proiectului de concluz al Conferinței de la 1887, anunță delegații că Memorandumul este compus dar în ceea ce privește

⁴⁸ *Ibidem*

⁴⁹ *Ibidem*, p. 137.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 43.

⁵¹ *Ibidem*, p. 141.

⁵² „Gazeta Transilvaniei“, nr. 64 din 19 martie 1892.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ S. Polverejan, N. Cordoș, *op. cit.*, p. 145-148.

⁵⁵ T. V. Păcățeanu, *op. cit.*, p. 415.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 403-411.

înaintarea lui la Coroană, dată fiind agravarea situației românilor, „s-a născut îndoiala pentru că s-a văzut în alte ocazii cum plînsorile care nu au fost sprijinite de factori puternici nu au fost luate în considerațiune“.

Prezentarea Memorandului direct împăratului însemna ignorarea guvernului de la Budapesta, ori în contextul politic al momentului ar fi dus la o și mai accentuată agravare a situației românilor. În numele Comisiunii de 30 Vinc. Babeș propune Conferinței naționale reprezentarea Memorandului înainte de a fi luminată opinia publică și de a se fi obținut sprijinul „băraților patrioți buni, care știu să cuprindă interesele patriei din punct de vedere mai înalt decît punctul de vedere mărginit al intereselor de rasă“.

Conferința generală a aprobat în unanimitate expunerea de motive și proiectul de rezoluție al Comisiunii de 30, care la p. 4 prevedea „Totodată cu considerare la situația ce s-a agravat Conferința generală întregește Comitetul la 25 membri și însărcinează acest Comitet cu publicarea unui memorandum politic care să cuprindă toate gravaminele poporului român, iar aducerea gravaminelor la cunoștința preînaltului loc să se facă cînd va fi de lipsă“⁵⁷. Președinte al Comitetului Central a fost ales Vinc. Babeș, iar printre membri se afla și Dr. Aurel Mureșianu.

Conferința națională a aprobat toate propunerile Comitetului cu aceeași unanimitate cu care le aprobase și în 1887. Un adevăr este contestabil și anume acela că toți frunțașii P.N.R. erau de acord cu prezentarea Memorandului, fapt hotărît în principiu în aceste conferințe. Deosebiri de vederi erau în privința momentului prezentării lui la Coroană. În timp ce o grupare cerea prezentarea „fără amîinare“ cealaltă grupare considera necesar pe de-o parte o pregătire prealabilă a forurilor superioare ale monarhiei, iar pe de altă parte strîngerea laolaltă solidar și puternic a întregului neam românesc, prin luminarea opiniei publice asupra principiilor politice și scopului final al unui act politic atât de important. „S-a împăcat opinia publică — spunea Aurel Mureșianu — cu rezultatul acestei Conferințe dar în chestiunea memorandumului a rămas tot așa de neorientată cum era înainte.“⁵⁸

Din memorandum informativ, hotărît la 1887, care urma să aducă la cunoștință Împăratului adevăratele motive ale politicii păsiviste și să combată calomniile guvernanților maghiari, Conferința de la 1890 a făcut un memorandum gravaminal, avînd scopul de-a aduce la cunoștința Coroanei „toate gravaminele poporului român“.

Deci scopul memorandumului se generalizează. Nu mai este vorba de-a se prezenta monarhului o informare pentru un scop precis cum erau alegerile dietale, ci se extinde asupra tuturor plînsorilor poporului român.

Nici una dintre cele 3 Conferințe naționale n-a precizat programul memorandumului, nici n-a stabilit măcar în general principiile politice pe care avea să fie întemeiat.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 417.

⁵⁸ „Gazeta Transilvaniei“ nr. 66 din 21 martie 1892.

Problemele de tactică a luptei de opoziție au rămas și de data aceasta la nivelul unor simple enunțuri vagi ca cel făcut de Vasile Lucaciu : „se recer mijloace noi și cu mult mai eficace“. Toate acestea vor mări confuzia și vor accentua divergentele.

Încă de la primele ședințe ale noului Comitet se pune deja problema subșternerii Memorandului deși „se constatare că nu era încă nimic pre-ătit cum se cade pentru un asemenea pas“⁵⁹. În ședința Comitetului din 9—10 ianuarie 1891 unii membri consideră că este „mai urgentă și necesară subșternera unui Memorand la Coroană decît publicarea decretată prin conferință“⁶⁰. Dar, cu majoritate de voturi, propunerea aceasta a fost respinsă și s-a decis ca Memorandul dlui. Iuliu Coroianu să se prepare pentru publicare“. Iuliu Coroianu și Vinc Babeș urmau „a-l prepara, autografa și trimite fiecărui membru pentru studiere pînă la prosima adunare“⁶¹. Acțiunea se tergiversează ceea ce-l determină pe Dr. I. Rațiu să-i ceară lui Vinc Babeș (în 3 aprilie și 14 iulie 1891) ca în înțelegere cu Iuliu Coroianu să se apuce de lucru pentru că este „timpul suprem și oportun a publica acest memorial ca publicul străin să vadă și să audă chiar de la noi plîngerile noastre“⁶². Pentru a nu se mai amîna îi propune să-l tipărească așa cum este și să lase revizuirea în grija Comitetului. Dînd curs acestor propuneri, Vinc. Babeș dispune ca biroul Comitetului Central să-i ceară lui Iuliu Coroianu „Memorandul cu toate datele ce i-am mai fost trimisă eu ; am angajat la Budapesta un tînăr care să-l decopieze cu țin[u]tă demnă, astfel ca pînă către 20 aug. să fie terminat și astfel acuma așteptăm răspunsul d-lui Coroianu care pînă, acuma n-a sosit“⁶³. Întrucît Iuliu Coroianu nu a trimis Memorandul ci l-a adus personal la ședința din 24 oct. 1891, el n-a mai putut fi distribuit membrilor Comitetului pentru a-și face observațiile în vederea discutării lui. Cu urmare, în această ședință se ia din nou hotărîrea ca pînă în ianuarie 1892 „elaboratul dl. Coroianu, care e predat biroului să se multiplice și să se împartă între membrii Comitetului“. În cursul lunilor noiembrie-decembrie 1891 textul proiectului lui Iuliu Coroianu va fi tipărit și multiplicat la Sibiu sub îngrijirea lui Cornel Diaconovici și în 16 decembrie va fi distribuit tuturor membrilor Comitetului Central pentru a-și face observațiile.⁶⁴ În aceeași ședință din 24 octombrie 1891 se mai hotărăște ca „tot pînă la acel termen (ianuarie 1892) să ne vină dl. Mureșan cu un memorial scurt menit a fi prezentat monarhului“.⁶⁵

Deci ideea memorandelor paralele se materializează acuma, prin decizia Comitetului Central care „a însărcinat pe Dl. Mureșan cu compunerea unui scurt memoriu către Coroană și a hotărît publicarea memoriului d-lui Coroianu“.⁶⁶

⁵⁹ *Ibidem*, nr. 69 din 25 martie 1892.

⁶⁰ S. Polverejan, N. Cordoș, *op. cit.*, p. 155.

⁶¹ *Ibidem*

⁶² *Ibidem*, p. 45.

⁶³ *Ibidem*, p. 167.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 46.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 47.

⁶⁶ *Ibidem* p. 170-172.

Comitetul stabilise luna ianuarie 1892 ca termen de prezentare definitivă a celor două memorii, dar prin hotărîrea cabinetului Szapary de dizolvare a dietei și stabilirea unui termen foarte scurt pentru noile alegeri, a trebuit convocată în grabă Conferința generală electorală și „prin urmare Comitetul n-a putut dezbate nici măcar unul dintre proiectele de Memorand prezentat“⁶⁷.

La această Conferința Al. Mocioni vine cu o nouă propunere în privința Memorandului și cere Conferinței să enunțe că : „...susține cu deplină încredere concluziile Conferințelor trecute cu privire la susținerea unui memoriu la Tron și decide ca acest memoriu din considerațiune că singură Coroana este în pozițiune și are chiamarea de a de judeca și determina momentul amăsurat pentru o astfel de intervențiune, să se substearnă atunci cînd națiunii îi vor fi oferite convenitele garanții în privința intervenției Coroanei în această direcțiune“⁶⁸.

Eugen Brote propune un amendament și anume să se înlocuiască ultima parte a textului cu „Acest memoriu să se aștearnă fără amînare“.

E. Brote făcu acest amendament fără a ține seama că întreg punctul propus de Al. Mocioni avea în vedere un apel la intervenția Coroanei, ceea ce schimba natura memoriului. Nu mai era vorba de un Memorand care să explice împăratului atitudinea pasivistă a românilor, nici unul care să aducă la preainalta cunoștință toate gravaminele poporului român așteptînd intervenția Coroanei. Prin propunerea lui Al. Mocioni se pretindea intervenția factorului suprem al statului. Era o schimbare de fond esențială. Firește că natura memoriului era determinantă pentru modul în care urma să se procedeze și deci pentru alegerea momentului oportun în vederea obținerii rezultatului propus.

În ședința confidențială a tuturor delegaților, pentru amendamentul lui E. Brote au votat 78, iar împotriva 56, din totalul de 212 delegați. Un număr de 78 s-au abținut de la vot. De remarcat faptul că nici unul dintre delegații bănățeni n-au votat pentru înaintarea „fără amînare“ a Memorandului. La un deceniu de cînd se reușise unirea celor două partide românești, se produce deja o puternică sciziune într-o acțiune care cerea solidarizarea tuturor forțelor naționale.

Prin votul majoritar s-a decis asupra acțiunii de înaintare a unui Memorand fără să se specifice despre care din cele două proiecte este vorba și nici n-a mai fost luat în discuție vreunul din ele.

Înainte de-a se trece la vot, Al. Mocioni declarase în numele său și a celor ce-i împărțășeau punctul de vedere — printre care era și Aurel Mureșianu — că în cazul în care va fi votat amendamentul lui E. Brote, ei vor respecta votul majoritar pentru a nu submina autoritatea partidului, dar nu vor lua parte activă la aducerea lui la împlinire și nici nu vor intra în noul Comitet central.

⁶⁷ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 73 din 31 martie 1892.

⁶⁸ *Ibidem*, nr. 75 din 2 aprilie 1892.

În aceste condiții, deși în ședința Comitetului central din 24 oct. 1891 se hotărîse ca proiectul lui Aurel Mureșianu să fie înaintat Împăratului, la baza actului ce va fi prezentat Vienei va sta proiectul avocatului clujan Iuliu Coroianu.

Printr-o hotărîre a noului Comitet central, Iuliu Coroianu și Dr. Vasile Lucaciu au fost însărcinați cu elaborarea proiectului de memoriu pe care în ședința din 25—26 martie 1892 îl prezintă și care cu aceasta ocazie suferă „mai multe modificări”⁶⁹.

În perioada definitivării conceptul scris fusese văzut de frunțașii politici de la București și în final el va cuprinde sugestiile acestora.⁷⁰ De altfel despre consultări între frunțașii politici ardeleni și cei de peste Carpați privind textul Memorandului există mai multe mărturii⁷¹. În răstimpul dintre Conferința națională din ianuarie 1892 și ședința Comitetului din martie în care „Comitetul își însușește Memorandul și îl predă biroului ca să dispună redactarea lui finală în privința stilară, prin membrii săi din Sibiu împreună cu Iuliu Coroianu”⁷², conceptul a evoluat la sugestia frunțașilor politici din România, exemplarul oficial elaborându-se prin concepția colectivă a unora dintre frunțașii politici din Transilvania receptivi la aceste sugestii.

Textul original care a fost prezentat la Viena, iscălit de Dr. I. Rațiu, G. Pop de Băsești, Dr. V. Lucaciu, E. Brote, I. Coroianu și S. Albini a fost deus la Academia Română la 4 martie 1941 de către Iuliu Maniu⁷³.

⁶⁹ S. Polverejan, *Din istoricul Memorandului — ședința Comitetului Central al P.N.R. din 25-26 martie 1892*, p. 342.

⁷⁰ S. Polverejan, N. Cordoș, *op. cit.* p. 149.

⁷¹ C. Bacalbașa, *Bucureștii de altădată 1885-1900*, vol. II, Buc. 1928, p. 147. I. Grădișteanu, *Reminiscente politice — luptele de ieri ale românilor ardeleni*, p. 2.

⁷² S. Polverejan, *op. cit.* p. 343.

⁷³ E. Micu, *op. cit.* p. 2.